

El Poder

Objectius conceptuals

- Comprendre la importància del problema de la fonamentació i legitimació de l'ordre polític-social.
- Sintetitzar les principals aportacions del contractualisme clàssic a l'estudi dels orígens de la societat.
- Analitzar críticament la teoria del contracte social.
- Examinar els fonaments del liberalisme polític i identificar la seua presència en les societats contemporànies.
- Conèixer els fonaments de les democràcies modernes i disposar de les eines conceptuals necessàries per poder analitzar-los i valorar-los críticament.
- Reconèixer l'estructura argumentativa de les teories polítiques contemporànies.

Continguts conceptuals

1. Aproximació conceptual.....	2
2. Tipus de Poder.....	5
2.1 Poder econòmic.....	5
2.2 Poder ideològic.....	7
2.2.1 Ideologia.....	7
2.2.2 Utopia.....	12
2.2.3 Ideologia i utopia.....	13
2.3 El poder polític.....	14
2.3.1 Concepte d'Estat.....	14
2.3.2 Tipus d'Estat.....	15
2.3.3 La legitimació de l'Estat.....	16
2.3.3.1 Teories organicistes.....	16
2.3.3.2 El Contractualisme.....	17
2.3.3.2.1 Teories contractualistes clàssiques.....	17
2.3.3.2.2 Teories neocontractualistes.....	21
2.3.3.2.3 La crítica feminista: Carol Pateman: El contracte sexual.....	24
2.3.3.3 Teories anarquistes.....	25
2.3.4 Desobediència civil.....	25

Continguts instrumentals

- Vocabulari filosòfic
- Anàlisi conceptual i argumentativa de textos filosòfics.
- Redacció filosòfica: "Els límits del poder"

Continguts actitudinals

- Valorar la importància del consens o acord mutu entre els éssers humans per fonamentar qualsevol decisió presa en relació als interessos comuns.
- Comprendre la importància de crear un marc racional de diàleg basat en els principis de justícia i llibertat que legitime les resolucions en ell adoptades.
- Consolidar els pensaments, sentiments i actituds democràtiques i, per tant, aprendre a respectar la llibertat de pensament, d'expressió i de manifestació.
- Rebutjar els sistemes que coarten les llibertats individuals i col·lectives.
- Desconfiar de tota teoria política o filosòfica que pretenga fonamentar una determinada estratègia ideològica basant-se en els supòsits traços de la naturalesa humana.
- Apreciar la importància de vertebrar o articular la societat a través d'institucions i organismes plurals i diversos.

1. Aproximació conceptual

El poder està per tot arreu; no és que ho englobe tot, sinó que ve de tot arreu

(M. Foucault)

Segons el filòsof francès [Michel Foucault](#) (1926-1984), el poder no és una cosa, tampoc no és un ingredient de les coses, és una relació social complexa. Dir que el poder no és una cosa significa afirmar que ni en la naturalesa humana ni en les nostres societats existeix alguna cosa la qual siga essencialment idèntica a allò que anomenem “poder”. Aquest aclariment té sentit perquè habitualment en els discursos polítics s'utilitza l'esquema teòric de la “apropiació” del poder, com si aquest fos un objecte el qual posseïm o no posseïm. Foucault s'oposa a aquesta manera d'entendre el poder quan afirma que el poder no és més que “el nom que se li dóna a una situació estratègica complexa en una societat determinada”. La pregunta que hem de contestar no és què és el poder? sinó com apareix?, açò és, com apareixen les relacions de poder?

La paraula “poder” amenaça introduir diversos malentesos. Malentesos sobre la seua identitat, la seua forma, la seua unitat. Per poder no vull dir “el poder”, en tant que conjunt d'institucions i aparells els quals garanteixen la subjecció dels ciutadans en un estat determinat. Tampoc no indique una manera de subjecció que, per oposició a la violència, tindria la forma de regla. Finalment, no entenc per poder un sistema general de dominació exercida per un element o un grup sobre un altre, els efectes del qual, mercè a successives derivacions, travessarien el cos social sencer. L'anàlisi en termes de poder no ha de postular, com dades inicials, la sobirania de l'Estat, la forma de la llei o la unitat global d'una dominació; aquestes són més bé formes terminals. Em sembla que per poder cal comprendre, primer, la multiplicitat de les relacions de força immanents i pròpies del domini on s'exerceixen i són constitutives de la seua organització [...]

La condició de possibilitat del poder no ha de ser buscada en l'existència primera d'un punt central, en un focus únic de sobirania del qual irradiarien formes derivades i descendents [...]

Omnipresència del poder: no perquè tinga el privilegi de reagrupar-ho tot sota la seua invencible unitat, sinó perquè es produeix a cada instant, en tots els punts, o millor dit, en tota relació d'un punt amb un altre. El poder està per tot arreu; no és que ho englobe tot, sinó que ve de tot arreu [...]

Cal ser nominalista, sens dubte: el poder no és una institució, i no és una estructura, no és certa potència de la qual alguns estarien dotats: és el nom que se li presta a una situació estratègica complexa en una societat donada.

Michel Foucault, *La història de la sexualitat*. Vol. I *La voluntat de saber*. (1976)

Les relacions de poder apareixen quan es realitzen accions humanes. Totes les pràctiques o accions humanes són relacions: parlar, treballar, gaudir, aprendre, obeir, amar. Ara bé, per què anomenar aquestes pràctiques “relacions de poder”?

En un primer apropament al concepte de poder, sembla correcte afirmar que es tracta d'una relació binària entre agents (siguen persones o organitzacions) els quals s'oposen i lluiten per augmentar i enfortir-se. Dins d'aquesta idea general de "poder", es pot distingir entre la potència o capacitat dels individus en el domini de les coses, és a dir, l'activitat dels individus per augmentar el seu poder en el terreny de les habilitats sobre les coses i el poder pròpiament dit com exercici de dominació d'uns individus sobre altres. Vegem açò un poc més detingudament.

La dualitat del poder: capacitat (autoritat) i dominació (potestat). El terme "poder" té un doble sentit:

- "Poder" com "ser capaç de", és a dir, posseir la capacitat de fer alguna cosa o exercir influència sobre algú en virtut del domini d'un cert saber. Aquest significat està unit al de "autoritat" (*auctoritas*). Es tracta d'una relació de poder intersubjectiva i exercida entre iguals, mitjançada per la paraula i el llenguatge, i destinada a la consecució d'un enteniment racional, d'un acord-contracte. El poder és potència de creació i construcció política.
- "Poder" com "capacitat de coacció i control", significat unit al de "dominació" (*potestat*). És el poder d'obligar, reprimir i dominar. La dominació estableix desigualtat i jerarquia entre els individus. Aquest poder és gairebé violència. I en la violència s'exerceix una "instrumentalització" dels altres, de manera que no sols són desiguals, sinó també "mitjans per". Només la "legitimació" faria d'aquest "poder" una relació de "dominació" acceptada.

L'autoritat té dues característiques les quals la diferencien de la potestat:

- L'autoritat és indelegable; la potestat, no. El prestigi i la influència, deguts a una habilitat reconeguda, no es poden delegar sobre altres persones; la força, en canvi, sí pot ser delegada.
- L'autoritat no s'exerceix sobre un àmbit territorial específic, sinó que abasta fins on es reconeguda efectivament la capacitat desenvolupada. La dominació s'exerceix sobre un territori prèviament demarcat.

És per això que, la *delegació* del poder i la demarcació d'un *territori* sobre el qual exercir el poder són característiques definitòries d'aquesta forma moderna de poder polític que anomenem Estat.

La filòsofa alemanya [Hannah Arendt](#) (1906-1975) insisteix a marcar la diferència entre poder com autoritat i poder com potestat (dominació per la força i la violència).

Hannah Arendt

La paraula mateixa [poder], el seu equivalent grec *dynamis*, com el llatí *potencia* amb els seus derivats moderns... indica el seu caràcter de "potencial". Podríem dir que el poder és sempre un poder potencial i no una intercanviable, mesurable i confiable entitat com la força. Mentre que aquesta és la qualitat natural d'un individu vist en aïllament, el poder sorgeix entre els *homes* quan actuen junts i desapareix en el moment en què es dispersen. [...]

L'únic factor material indispensable per la generació de poder és el viure unit del poble [...] I qualsevol que s'aïlla i no participa en aquest estar units, pateix la pèrdua de poder i resta impotent, per molt gran que siga la seua força. [...]

Sota les condicions de la vida humana, l'única alternativa al poder és la força que un sol *home* pot exercir contra els seus semblants i de la que un o uns pocs es possible que posseïsquen el monopoli en fer-se amb els mitjans de la violència. Però si bé la violència és capaç de destruir el poder, mai no pot convertir-se en el seu substitut. D'aquí resulta la no infreqüent combinació política de força i carència de poder.[...] doncs el poder humà correspon a la condició de pluralitat (la pluralitat humana, condició fonamental de l'acció i de la paraula, té el doble caràcter de la igualtat i de la distinció) [...] per la mateixa raó el poder pot dividir-se sense minorar-lo [...] La força, per contra, és indivisible.

El poder només és realitat on paraula i acte no s'han separat, on les paraules no estan buides i els fets no són brutals, on les paraules no s'empren per velar intencions sinó per descobrir realitats, i els actes no s'usen per violar i destruir, sinó per establir relacions i crear noves realitats. (H. Arendt *La condició humana*).

Foucault afirma que només nominalment es poden separar ambdues entitats, dominació i autoritat. Totes les relacions són relacions de poder, és a dir, no pot donar-se un augment de la potència (de la dominació) o de la capacitat (de l'autoritat) si no és al si de relacions desiguals entre forces humanes les quals busquen determinar-se o dominar-se.

Definició de poder. El poder és, doncs, un tipus d'acció d'unes persones sobre altres. Aquesta acció té per objecte el comportament o la conducta de les persones. L'exercici del poder consisteix en "conduir conductes", en governar. Hi ha relació de poder entre dues forces quan una governa, quan una dirigeix el camp d'acció de l'altra.

En efecte, unes persones tenen poder sobre altres quan les primeres disposen d'algun mitjà o capacitat per influir en les decisions de les segones, de manera que aquestes faran el que per elles mateixes no farien. Així, les relacions de poder estan per tot arreu: en l'àmbit familiar (el pare o la mare imposa la seua voluntat en dir: "no tornes tard!"), en l'escola (per exemple, quan el professorat demana deures), en les relacions de parella (quan la satisfacció dels desitjos està desequilibrada entre els membres de la parella), en les relacions d'amistat (quan prevalen els criteris d'una de les parts), en l'esport (quan l'entrenador/a decideix qui jugarà i en quina posició), en la medicina (quan el metge/essa prescriu una dieta al seu pacient), a les empreses (quan el cap no paga els dies no treballats per causa de la pluja)... Però, no oblidem, que les relacions de poder

són relacions binàries, és a dir, que sempre es tracta d'una relació entre dos agents. En cap cas no es pot concebre que un agent anul·le l'altre, perquè llavors no hi hauria govern, sinó submissió. El govern necessita la llibertat o la resistència de l'altre agent, perquè governar és una cosa semblant a una estratègia de joc, on la impotència total d'una de les parts significa la impossibilitat mateixa del joc. Així enteses les coses no hi ha res de dolent en el joc mateix del poder. Foucault sosté que el poder no és un mal.

Però, encara que el poder no és res dolent, sí és perillós. El poder no és una relació de "tot o res", més bé es caracteritza per diversos graus d'intensitat: la seua "pressió" depèn de diferents variables, com ara la coacció, l'autoritat, el costum, la manipulació, la persuasió o la recompensa. El perill que inclou la relació de poder roman en la tendència del joc a obtenir una victòria total i absoluta, el que significaria, com ja hem dit, el final del joc. Quan mitjançant la violència, la submissió o la marginació, un dels pols de la relació impedeix totalment una acció o reacció lliure de l'altre pol, ens trobem davant d'un estat de dominació que fa impossible la pròpia relació de poder.

2. Tipus de Poder

En les relacions socials, el poder s'expressa com poder econòmic, ideològic i polític.

2.1 Poder econòmic

Hem definit el poder com una relació binària entre agents (siguen persones o organitzacions) els quals s'oposen i lluiten per augmentar i enfortir-se. I també com un mode d'acció d'unes persones sobre altres el qual consisteix en "conduir conductes", en governar. Els agents en les relacions de poder en l'àmbit econòmic són, per una banda, capitalistes i, per altra, treballadors/es i consumidor/es. En aquestes relacions de poder, les persones que disposen de béns abundants (capitalistes) poden condicionar (i de fet ho fan) el comportament d'altres que no els posseeixen (treballadores, consumidores), obligant-les a realitzar accions que per elles mateixes no farien. Però no oblidem que aquestes últimes també poden exercir accions de poder o, el que és el mateix, accions de resistència.

En l'àmbit econòmic, les decisions relatives a preus, salaris, dividends, inversions... condicionen en gran mesura el comportament quotidià de quasi totes les persones. Aquestes decisions són preses per l'empresariat (contractes de treball, demanda de no intervenció estatal en el seu funcionament), la banca (atorga o denega crèdits, puja o baixa interessos, les societats anònimes (decideixen invertir en un lloc o en un altre; o bé, retirar les seues inversions si no hi ha ma d'obra barata), la borsa...

Albert Otto Hirschman (n. 1915), economista alemany, format als EUA, discrepa de l'enfocament dominant en teoria econòmica el qual suposa que els béns (productes o serveis) són homogenis i que l'única diferència important entre ells és el preu. Hirschman feu una anàlisi de la *demanda* en base a canvis en la *qualitat* dels productes, i plantejà que els i les consumidores (tant de bens i serveis de l'economia, com de serveis de les associacions, sindicats, partits, serveis estatals, etc.) reaccionaran davant la sensació de moviments de la qualitat amb l'eixida o la veu. I feu notar a les empreses, les organitzacions i els estats que poden veure's afectades pels comportaments de la ciutadania. Hirschman proposa que ens associem en organitzacions i cooperatives per exigir de l'Estat els drets vulnerats.

La idea bàsica és la següent: si la qualitat del producte o del servei no ens satisfà, tenim dues opcions individuals o col·lectives per fer una crida d'atenció pel que fa a les deficiències i les mancances en els productes o serveis oferits per les empreses i les organitzacions: l'eixida o la veu (protesta).

- “Eixida”: els i les consumidores, quan minve la qualitat del producte o del servei, se n'eixiran d'on consumeixen i, per tant les empreses o les organitzacions sentiran que alguna cosa passa i optaran per millorar novament la qualitat dels productes o servei. La “eixida” té sovint efectes contraproductius atès que no transmet informació sobre les causes que produeixen la insatisfacció.
- “Veu”: Però n'hi ha d'empreses i organismes on l'eixida no tindrà efectes bé perquè els seus ingressos no baixen, bé perquè es tracta de monopolis estatals d'on els i les consumidores no es poden eixir, aleshores els i les consumidores optaran per la veu. D'aquesta manera informen les empreses o les organitzacions la seua disconformitat pel descens en la qualitat del producte o del servei. La “veu” serà exercitada amb especial energia i dedicació pels qui mantinguen una certa “lleialtat” amb l'empresa o organització que ofereix el producte o servei.

L'existència de la “lleialtat” la presenta com un mecanisme que fa que els i les consumidores opten primer per la veu per tal de canviar l'empresa, l'organització o la institució a la qual són lleials, i deixen l'eixida com última opció.

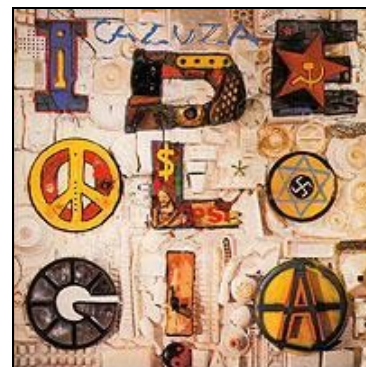

empreses o organitzacions.

Segons Hirschman, les empreses i organitzacions que reaccionen davant ambdues vies són, majoritàriament, les organitzacions competitives les quals busquen millorar contínuament i cerquen la comunicació entre els i les seues clientes. Les empreses i els organismes que no reaccionen davant cap via són els grups als quals no els interessa ni gens ni mica saber què pensen o creuen els i les seues clientes. Entre aquests dos extrems hi ha diverses possibilitats de reaccions per part de les

2.2 Poder ideològic

El poder ideològic es manifesta en la influència que tenen les idees d'un grup, d'una institució, d'un moviment cultural, social, polític o religiós sobre els assumptes socials i polítics en el comportament de qui les escolta. Les persones actuem guiades per la informació rebuda i acceptada (científica, religiosa o ètica), accions que, d'una altra no faríem o les faríem per raons diferents.

Les idees de la classe dominant són, en cada època, les idees dominants (...) Cada nova classe que es col·loca al lloc d'una classe governant anterior, es veu obligada per abastar les seues metes a presentar els seus propis interessos com si foren els interessos comuns a tots els membres de la societat, és a dir, a expressar-los d'una forma ideal: aquesta classe ha de donar a les seues idees la forma de la universalitat i representar-les com les úniques idees racionals, universalment vàlides. (Karl Marx *La ideologia alemanya*)

El poder econòmic s'associa a grups ideològics concrets per induir en l'opinió pública determinades idees i augmentar així la seua capacitat de pressió. Per exemple, grups bancaris i grans empreses adquireixen mitjans de comunicació (premsa, ràdio, TV) i subvencionen investigacions per tal de crear estats d'opinió favorables als seus interessos.

2.2.1 Ideologia

Per ideologia entenem el sistema d'idees, creences, judicis de valor, actituds i opcions respecte a fins i objectius, que justifica, i alhora és l'origen, de les opinions, decisions i actuacions que adoptem en els assumptes socials i polítics.

Algunes de les ideologies de la nostra cultura són: el totalitarisme, el liberalisme, el socialisme, l'[androcentrisme](#), el [feminisme](#), l'[ecologia](#)...

Totalitarisme. Característiques:

- Finalitat de l'Estat: la perpetuació en el poder.
- El fi justifica els mitjans: l'interès "col·lectiu" (que gairebé mai no coincideix amb l'interès de la majoria, sinó amb el de la classe o el grup que deté el poder) justifica qualsevol procediment per aconseguir la perpetuació en el poder.
- Control estatal de tots els àmbits vitals. Sobretot de la informació i del coneixement.
- Absència de llibertats individuals: l'interès del govern coincideix amb l'absència de llibertats individuals, perquè aquestes (llibertat d'expressió, d'associació...) són un perill per la seua perpetuació. Per aquesta raó, el totalitarisme limita dràsticament les llibertats individuals les quals afavoreixen l'aparició d'opinions divergents.
- Infantilisme de la població: no interessa una ciutadania crítica i autònoma, sinó submissa i dependent.

Liberalisme. El liberalisme és la teoria política i econòmica que prima el principi de la llibertat individual. Açò suposa afirmar l'autonomia de l'individu per seguir regles racionals. D'aquesta manera defensa que el *locus* de la llibertat és l'individu, per damunt de l'Estat i de la col·lectivitat.

La **teoria política liberal** sorgí durant els segles XVII i XVIII. Arranca de les tesis de [John Locke](#) (1632-1704), [Montesquieu](#) (1689-1755) i Adam Smith (1723-1790), entre altres. Les seues motivacions inicials foren:

- oposar-se a l'absolutisme,
- defensar la necessitat de la separació de l'Església i l'Estat
- fer efectiva l'exigència d'igualtat de tots els *homes* davant de la llei, i
- proposar la promulgació de lleis que limitessen el poder dels *governants*.

D'aquí que aquesta teoria política es caracteritze per:

- Separació entre societat civil i Estat.
- L'Estat no ha d'intervenir en el desenvolupament de la societat civil. És per açò que cal posar-li límits al poder de l'Estat. Així, el liberalisme:
 - establirà una separació entre els diversos poders en l'Estat;
 - expressarà la veu de la sobirania popular amb eleccions i l'organitzarà en un Parlament (és a dir, el poder legislatiu serà triat pels *ciutadans*;
 - *els governants* hauran d'estar sotmesos a la mateixa legislació que la resta de la ciutadania (d'acord amb el principi de "igualtat davant la llei").
- La societat civil sorgeix per donar satisfacció als interessos dels individus. Però atès que els interessos dels individus poden entrar en conflicte es fa necessària una instància que harmonitze aquests interessos, d'aquí sorgeix l'Estat. La funció de l'Estat és, doncs, harmonitzar els interessos dels diversos individus, i no, la recerca de la justícia o del bé comú.
- Atès que el poder prové del poble, aquest té sempre el dret a rebel·lar-se contra la tirania i contra qualsevol *polític* que travesse els límits del poder.

La teoria política liberal va ser completada per una **teoria econòmica liberal**, desenvolupada, en els seus inicis, per [Adam Smith](#). Smith es centra en defensar la llibertat del mercat (llibertat per comprar i vendre, llibertat per la contractació i acomiadament de treballadors/as), i la reducció al mínim de la intervenció de l'Estat en els assumptes econòmics (el seu lema és "laissez-faire, laissez-passer"). Adam Smith i els seus seguidors estaven convençuts que la llibertat dels individus per defensar els seus interessos egoistes (els treballadors treballaran per qui els pague millor, els compradors compraran els productes

Adam Smith, heroi de la globalització

més barats i/o de més qualitat, i els empresaris i comerciants buscaran tenir el màxim beneficis possible) portaria per si sola a un progrés continuat, i a un equilibri pel que fa al repartiment de la riquesa. Tal com si una *mà invisible* dirigís el progrés econòmic. Adam Smith considerava que les lleis del mercat i el lliure comerç regularien de forma automàtica la cooperació entre els *homes*, pel que advocà per una mínima intervenció de l'Estat sobre els assumptes econòmics. En les seues variants més conservadores, el liberalisme econòmic ha propendit a menysprear les diferències concretes pel que fa al punt de partida dels individus, sota la demagògia de considerar que tots els *homes* són iguals segons el dret, però sense tenir en compte que, de fet, el punt de partida és desigual. Això és així, perquè el que busca el liberalisme no és més que la perpetuació dels privilegis de les classes dominants (és a dir, la perpetuació en el poder de la burgesia). Aquest és el nucli de la crítica marxista als aspectes econòmics i ideològics del liberalisme.

Arran d'aquesta crítica, i en el context de la [Primera Guerra Mundial](#) (1914-1918) i de la [revolució bolxevic](#) (1917) i, posteriorment, a causa de la crisi del sistema borsari dels anys trenta ([crac de 1929](#)), [John M. Keynes](#) (1883-1946) proposà la necessitat de la intervenció de l'Estat per corregir les desigualtats socioeconòmiques generades pel capitalisme ([estat de benestar](#)). Recentment, el liberalisme polític i econòmic ha ressorgit amb força amb el nom de "[neoliberalisme](#)" o [globalització](#). Aquest nou liberalisme defensa la primacia de la llibertat sobre la igualtat, i dels drets individuals sobre els col·lectius. Segons la *Viquipèdia*, les idees fonamentals del neoliberalisme són:

- L'economia s'ha de regular per la llei del *lliure-mercat*.
- La regulació del mercat de treball des de qualsevol altre organisme que no siguin les pròpies empreses és intrínsecament negativa ja que impedeix arribar al salari d'equilibri.
- L'estat no ha d'intervenir en la regulació del comerç exterior ni en els mercats financers. La lliure circulació de capitals garanteix l'assignació més eficient dels recursos a nivell internacional.
- El dèficit públic és perjudicial per a l'economia ja que absorbeix estalvi privat, fa augmentar els tipus d'interès i fa disminuir la inversió privada.
- La protecció social garantida per l'estat del benestar i les polítiques redistributives són negatives per al desenvolupament econòmic.
- L'estat no ha de competir amb la iniciativa privada. Tots aquells serveis que puguin ser oferits pel sector privat han d'ésser privatitzats.

Sovint el neoliberalisme és criticat per injust atès que emmascara un sistema social insolidari, on la llibertat només és real quan els diners la poden fer efectiva, per tant només la classe social privilegiada pot exercir la llibertat.

Socialisme. Pot ser definit com un moviment social (teòric i pràctic) oposat a les desigualtats econòmiques provocades pel **capitalisme**. Amb paraules d'**August Bebel** en *Die Frau und der Sozialismus*, preten:

L'organització de la societat de tal forma que qualsevol individu, home o dona, es trobi en néixer una igualtat de mitjans pel desenvolupament de les seves facultats respectives i per la utilització del seu treball. L'organització de la societat de tal forma que l'explotació per una persona del treball del seu veí sigui impossible, i on tothom pugui gaudir de la riquesa social únicament d'acord amb la seva contribució a la producció d'aquella riquesa.

Dins del socialisme podem distingir tres grans corrents (encara que aquesta classificació no deixa de ser un tant arbitrària): l'anarquisme, el socialisme utòpic i el comunisme.

L'**anarquisme** rebutja l'estructuració política de la societat civil, tota norma política que procedisca de dalt i, sobretot, la necessitat d'un Estat per garantir l'ordre i la llibertat de la ciutadania. Naix com moviment polític en el segle XIX, però les seues primeres justificacions teòriques apareixen en *Assaig sobre justícia política* (1793) de **William Godwin** (1756-1836), on l'escriptor polític anglès rebutja la injustícia generada per l'Estat i la desigualtat que és efecte de la propietat privada. En el desenvolupament històric de l'anarquisme apareixen tendències divergents:

- L'**anarquisme individualista**. **Max Stirner** (1806-1856). Desenvolupà les seues tesis en *L'únic i la seua propietat* (1845), on exalta la llibertat i independència de l'individu respecte de la societat i l'Estat.
- El **mutualisme** de **Pierre Joseph Proudhon** (1809-1865). En *Sistema de les contradiccions econòmiques o filosofia de la misèria* (1846) sosté que l'organització social ha d'estar sustentada en un federalisme descentralitzat i basada en el mutualisme (associació de treballadors instruïts i lliures que cogestionen el conjunt de propietats col·lectives a la indústria, i de la propietat individual a l'agricultura). En aquesta organització, la competència actua com agulló econòmic per la producció, ja que no es tracta d'una economia dirigida, sinó d'una autogestió basada en una associació entre capital i treball. Proudhon defensa la tesi de la anarquia positiva, i rebutja tota mena d'autoritat transcendent a l'organització lliure dels treballadors, sobretot l'Estat i l'Església ("ni Deu ni amo"). El seu antiestatalisme es basa en la convicció que l'Estat no sols és l'instrument per què les classes dominants puguen seguir mantenint els seus privilegis, sinó que a més, com organització, posseeix una dinàmica pròpia que comporta l'eliminació de les llibertats individuals i condueix necessàriament a la dominació de la societat civil.
- El **col·lectivisme** de **Bakunin** (1814-1876). Rebutja tota forma de poder estatal i argumenta que la societat anarquista s'organitzarà en comunes de treballadors i camperols, les quals han de garantir la plena llibertat de cada individu, amb els mitjans de producció col·lectivitzats i sense cap submissió a cap mena d'Estat.
- El **comunisme llibertari** de **Piotr Kropotkin** (1842-1921). Defensà un col·lectivisme conciliable amb l'Estat, la llibertat de l'individu i la solidaritat entre els éssers humans, així com una ètica fonamentada en la igualtat de tots els homes exposada en *La Moral Anarquista*.
- L'**anarcosindicalisme**. El seu contingut teòric l'extreu del socialisme humanista i principalment de l'anarquisme. Fa una defensa integral de la personalitat humana, la llibertat, la solidaritat, el suport mutu i l'associacionisme voluntari i federatiu.

Socialisme utòpic. A mitjans segle XIX, i en oposició a les idees conservadores de la **Restauració**, aparegueren en l'Europa industrial, diferents *pensadors* sensibilitzats envers la situació econòmica i social d'injustícia, desigualtat i opressió. Les seves reivindicacions es caracteritzen per pretendre millorar l'organització social amb bona voluntat: mitjançant l'educació, en crear societats alternatives, o en fer empreses on els i les treballadores siguen tractades amb respecte i equitat. Aquestes propostes foren etiquetades per Marx com socialisme utòpic. Són representants d'aquest corrent:

- **Saint-Simon** (1760-1825), de procedència aristocràtica, fou un positivista exaltat que confiava cegament en la ciència i pensava que calia traspassar la direcció de la societat de "les classes ocioses" a les noves classes productores, de manera que hi hagués una felicitat associació entre capital i treball. El saint-simonisme creu que la producció industrial, el progrés, acabarà amb l'ordre social injust, produït per la ambició malsana dels *ociosos*. Dissenyà una societat modelica d'industrials, sense l'aristocràcia i els seus privilegis.
- **Charles Fourier** (1772-1837). És el creador d'un nou model d'organització social, el "**falansteri**". Aquesta societat, organitzada sobre els principis de la llibertat sexual, la igualtat de drets entre els sexes i la llibertat de treball, permetria la satisfacció de les passions i conduiria a la total harmonia social. Concebé els falansteris com sistemes socials autònoms capaces de satisfer totes les necessitats per la vida de la comunitat mitjançant els seus propis recursos industrials i agrícoles.
- **Robert Owen** (1771-1882). Defensà el cooperativisme i atacà institucions com ara la família, la religió, la herència... perquè limitaven, segons ell, la llibertat de l'ésser humà. El seu plantejament era utòpic perquè pretenia substituir el capitalisme amb un sistema econòmic més just, el cooperativisme. Des de la seua perspectiva, *els obrers* havien d'unir-se per crear una nova realitat europea basada en les cooperatives, les quals eren més rentables que les indústries: cooperatives de producció i cooperatives de distribució. El 1832 ja n'hi havia unes 500 cooperatives que englobaven a 20.000 treballadors. Owen defensà els interessos dels *treballadors* i formà part del Moviment Obrer Britànic. Creà el sindicat Gran Unió Consolidada d'Oficis, amb l'objectiu de aglutinar tot el moviment obrer britànic. Pocs mesos després de la seua fundació tingueren les primeres crisis atès que iniciaren una sèrie de vagues que els obrers no qualificats no podien suportar. Malgrat aquest fracàs, l'experiència sindical mostrava que: a) un sindicat de masses d'àmbit estatal era possible; b) es podien plantejar alternatives al sistema capitalista (cooperatives de producció).
- **Louis Blanc** (1811-1882). Per ell, la Revolució de 1789 havia de portar necessàriament al socialisme, ço és, que la democràcia econòmica i social era el desenllaç lògic de la democràcia política, sense arribar al comunisme. Davant l'individualisme de la Revolució, proposa la "fraternitat". Inspirat en les cooperatives de producció, pensa que la base de l'ordre social eren els Tallers Nacionals, entregats als *obers*. Diferencia el sector nacionalitzat (ferrocarrils, mines, Banc de França...) i el sector lliure, on els tallers socials i les empreses capitalistes estan sotmesos a la lliure competència, en acabar els tallers farien desaparèixer gradualment les empreses capitalistes. A diferència d'Owen o de Fourier, els quals pensen que les colònies comunistes o els falansteris s'establirien per iniciativa privada, proposa la intervenció de l'Estat (en aportar capital i en regular-lo) en el taller social.

El **comunisme** és un conjunt d'ideologies, així com el sistema d'organització social, econòmica i política que proposen caracteritzades per la crítica a la propietat privada i per la socialització dels mitjans de producció, canvi, transport i consum. És en aquest darrer punt en el qual es diferencia del Socialisme. El que propugna és:

- La presa del poder de l'Estat per una avantguarda obrera la qual instaurarà una dictadura del proletariat.
- Socialitzar els mitjans de producció (que passarien a ser gestionats per l'Estat).
- Eliminar la propietat privada, causa de les desigualtats socials i de l'explotació.
- La desaparició de l'Estat (la societat, en la que ja no existiria la propietat privada, i per tant, la desigualtat entre classes, s'organitzaria d'una altra manera).

2.2.2 Utopia

Etimològicament el terme "**utopia**", d'origen grec, significa "enlloc". En filosofia és entesa com un projecte imaginatiu racional d'un nou ordre social; projecte que arranca de les deficiències reals de la societat present, i pretén conscienciar la societat que altre món és possible.

Les utopies es caracteritzen perquè:

- Sorgeixen d'allò negatiu de la realitat social.
- Critiquen la legitimació del poder institut.
- Són hipòtesis o experimentacions teòriques (imaginativo-racionals) d'alternatives a la realitat social.
- Barregen "realisme" i "idealisme": han de tenir en compte la realitat social i, alhora, han de ser "models" per la societat.
- Aspiren a una reestructuració total del món: a un nou món.
- Tenen una funció de subversió social: solen tenir un caràcter "revolucionari" (estan orientades a un canvi radical de la societat).

Exemples d'utopies són: *La Ciutat del Sol* de Campanella, *Utopia* de Tomás Moro, *Nova Atlàntida* de Francis Bacon, *Notícies d'enlloc* de William Morris o *El nou món industrial i societatari* de Charles Fourier.

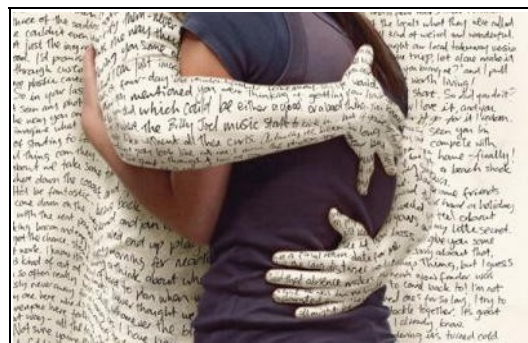
Margaret Atwood (n. 1939)

Solen incloure's en el gènere de les utopies les també anomenades **distopies** o utopies negatives. Aquestes no imaginem una societat millor, sinó pitjor. La seua dimensió crítica consisteix a advertir que aquest estat de coses, que es presenta com intolerable, no és impossible, atès que ja està present, en potència, en la societat actual. Distopies d'aquest tipus són *Un món feliç* d'Aldous Huxley, *La revolta dels animals* i *1984* de George Orwell, *El conte de la criada* de Margaret Atwood.

2.2.3 Ideologia i utopia

La relació entre ideologia i utopia se'ns mostra d'una manera clara si recordem que la ideologia ens ofereix una interpretació de la vida real. Interpretació que, sovint, distorsiona i dissimula importants aspectes negatius de la societat actual i del poder que la regeix. A més a més, la utopia reacciona contra allò negatiu de la societat i, com que proposa una transformació social, és un tipus de crítica a la societat actual. En aquest sentit, ideologia i utopia són termes oposats. És a dir, tenen funcions contràries: perquè mentre la ideologia pretén mantenir la realitat social vigent, la utopia pretén transformar-la.

És lògic que la ideologia dominant parle de la utopia com si fos inabastable perquè, per definició, la ideologia dominant no persegueix el canvi de la realitat social vigent. Nogensmenys, les utopies assolides abunden: per exemple, el vot de les dones fou una utopia durant molt de temps; distintes revolucions han fet realitat utopies com les comunistes o anarquistes. Amb tot, i al marge de la possibilitat o impossibilitat de la seua realització, la utopia permet oferir un *enlloc*, un punt fora de l'espai i del temps, des del qual aconseguir una perspectiva que ens permeta estranyar-nos de la quotidianitat. Aquesta estranyesa ens permet adonar-nos que res no ens obliga a actuar com ho fem i que també hi ha altres maneres de fer les coses.

2.3 El poder polític

La relació de poder polític es produeix quan participem en els assumptes d'[Estat](#), és a dir, en l'administració, el control i la distribució dels béns comuns. Un dels pols d'aquesta relació el conformen els partits polítics (presents en el Govern i en les Corts Generals); l'altre pol està conformat per sindicats, associacions, opinió pública, mitjans de comunicació, multinacionals...

Donada l'enorme capacitat d'intervenció i control de l'Estat en les nostres vides, tant a nivell públic com privat, no és d'estranyar que contínuament ens plantejem preguntes entorn al seu origen, la seua legitimació i la necessitat de la seua existència. De les diferents aportacions filosòfiques per aclarir aquest tipus de qüestions ens ocuparem en aquest apartat.

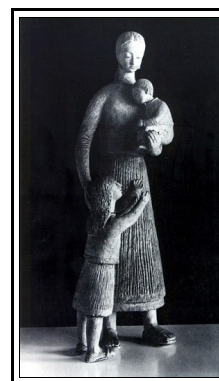
2.3.1 Concepte d'Estat

En sentit ampli, podem dir que qualsevol societat on existisca algun tipus d'organització política, és a dir, qualsevol societat on existisquen organismes o grups que s'encarreguen de controlar, regular i administrar tant els béns, com els drets i obligacions de tots els membres de la comunitat, és un Estat. Aquest ús del concepte "Estat" el fa sinònim de "societat políticament organitzada" i, en aquest sentit, podríem afirmar que l'Estat existeix des de les primeres organitzacions humanes.

Sensu stricto, l'Estat és un tipus d'organització de la societat caracteritzada per tenir:

- a) un ordenament polític unitari;
- b) un poder coactiu garant del respecte al dit ordenament;
- c) una hisenda pública recaptadora d'imposts i
- d) una burocràcia administradora dels recursos.

Aquest tipus d'organització social sorgeix a Europa durant el Renaixement. Des de llavors, podem **definir** ["Estat"](#) la forma d'organització de les societats complexes, les quals compten amb un centre d'autoritat concentrada que deté el monopoli dels instruments coercitius per fer complir les disposicions emanades d'aquesta autoritat. [Max Weber](#) (1864-1920) sosté que "l'Estat és aquella comunitat humana que, dins d'un determinat territori, reclama el monopoli de la violència física legítima". Per Weber, l'específic de l'Estat és posseir el monopoli de la força i de la violència física dins del seu territori.

2.3.2 Tipus d'Estat

Fent ús de la ideologia dominant com criteri de classificació, algunes de les formes que pot adoptar l'Estat són: estat autoritari (totalitarisme), estat de dret (liberalisme clàssic i neoliberalisme) i estat social de dret (liberalisme keynesià).

Estat autoritari. L'Estat autoritari es caracteritza per què qui governa no està sotmès a cap tipus de control. No reconeix cap organisme que, legítimament, pugui criticar-lo, oposar-se o controlar-lo. A més a més, monopolitza el poder de tal manera que la ciutadania resta quasi anul·lada atès que no pot triar els seus governants, no pot expressar obertament la seua disconformitat... Tampoc no n'hi ha òrgans judicials independents del govern. Així, la ciutadania està indefensa quan pateix abús de poder polític, doncs manca de mitjans legals efectius per defensar els seus drets.

Estat de dret. A diferència de l'Estat autoritari, a l'Estat de dret, el poder polític no es pot exercir arbitràriament, ha d'actuar dins els límits establerts per l'ordenament legal. Açò significa que les persones que ostenten els càrrecs estatals i intervenen directament en les assumptes d'Estat han de prendre les seues decisions dins de la legalitat vigent. L'objectiu és protegir els drets individuals de les persones.

Aquest tipus d'Estat es caracteritza per posseir una Constitució i per establir la divisió de poders. La Constitució és la llei que recull els principis fonamentals amb els quals organitzem la societat: regula l'estructura i el funcionament de l'Estat; defineix el tipus d'Estat, els drets i deures de la ciutadania, les competències dels diferents poders (executiu, legislatiu i judicial), els procediments per elaborar les lleis i la seua jerarquia, els mecanismes per modificar la Constitució... La divisió de poders és un mecanisme per evitar els abusos de poder. Aquest mecanisme consisteix a dividir el poder polític en tres poders (legislatiu, executiu i judicial) i a garantir la independència de cadascun d'ells.

Estat social de dret. Sorgeix del convenciment que el reconeixement legal dels drets individuals és indispensable, però insuficient. L'Estat també ha d'esmenar les deficiències i desigualtats generades pel sistema econòmic. La funció principal de l'Estat ja no es sols protegir i vetllar únicament pels drets individuals, sinó que entre les seues funcions també està promoure el benestar de la ciutadania. És a dir, crear un **Estat de Benestar**. L'objectiu de l'Estat de Benestar és aconseguir la protecció de l'ésser humà des que naix fins que mor, recollint una llarga tradició històrica de lluita pels drets socials. Educació, sanitat, prestacions econòmiques (en cas de no trobar ocupació, de malaltia o de jubilació)... Es tracta de protegir la població menys afavorida per les conseqüències del liberalisme econòmic. En termes generals, l'Estat de Benestar ha consistit en la institucionalització dels drets socials de la ciutadania.

2.3.3 La legitimació de l'Estat

L'organització de la societat en forma d'Estat implica unes normes i lleis convencionals per regular la convivència, i l'establiment d'un poder capaç de castigar els individus que les incompleixen. D'on ve aquesta manera d'organitzar la vida social? Per què acceptem les normes i l'existència d'un poder coercitiu? És necessària l'existència de l'Estat? La [filosofia política](#) reflexiona sobre aquestes qüestions, totes elles relacionades amb el concepte de "legitimació". La legitimació d'una cosa, en aquest cas de l'Estat o del poder polític, coincideix amb la seua justificació. Aquesta justificació aconseguix donar-li sentit i acceptabilitat.

Qui detenen el poder polític saben que un Estat no podrà preservar-se indefinidament si no es legitima d'alguna manera, és a dir, si no aconseguix que la ciutadania l'accepte i li reconega el seu dret a exercir el poder. D'aquí que tot poder polític tracte de legitimar-se, perquè així, l'obediència externa (per por a l'ús de la força, al càstig) es converteix en adhesió interna.

Les concepcions filosòfiques que legitimen l'existència de l'Estat podem classificar-les en dos grups: les que atorguen prioritat a l'Estat enfront de l'individu (teories organicismes) i aquelles que confereixen primacia a l'individu enfront de l'Estat (teories contractualistes). D'altra banda les teories que postulen l'abolició de l'Estat, poden classificar-se en anarquisme d'esquerres i anarquisme de dretes.

2.3.3.1 Teories organicismes

Les teories [organicismes](#) conceben l'Estat com un organisme viu. Els individus són les parts que formen l'organisme. I atribueixen a l'Estat les característiques de allò orgànic, a saber:

- la totalitat: allò orgànic és una totalitat organitzada on cadascuna de les seues parts remet al tot, el qual les dota de sentit; alhora, el tot és distint de la suma de les seues parts. L'Estat, com un "tot", és anterior a les parts (els individus). Aquestes, separades del tot, no tenen una existència real, són meres abstraccions.
- la funcionalitat: l'organisme es compon de parts desiguals encara que combinades de manera que puguin exercir les funcions per les quals han sigut designades: la perfecció humana només és pot assolir dins de l'Estat.
- el caràcter finalista o teleològic: l'Estat té caràcter ètic, la seua finalitat és procurar el "bé" de la comunitat.

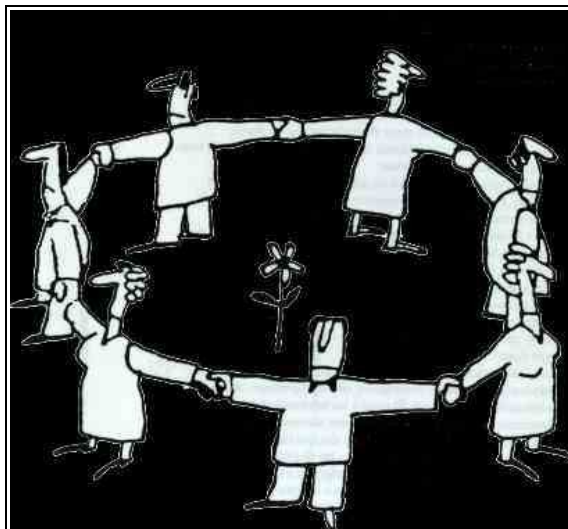
Exemples d'aquestes teories són, entre altres, les de [Plató](#) (-427/-347), [Aristòtil](#) (-384/-322) i [Hegel](#) (1770-1831).

2.3.3.2 El Contractualisme

Les teories contractualistes es proposen oferir una explicació teòrica de l'origen de l'Estat, legitimar (justificar) la seua existència, així com els seus fins i els seus límits. Aquest origen i legitimació es troba en un pacte o contracte social lliurement establert pels homes.

Aquests tipus de teories aparegueren en el segle XVII. Abans no s'havia plantejat la problemàtica sobre la legitimació de l'Estat perquè aquest no sols estava considerat necessari, sinó també natural. Per tant, tractar de justificar-lo es veia com una cosa tan absurda i innecessària com ho seria justificar l'ordre de la naturalesa: és així i no està en les nostres mans ni corregir-lo ni modificar-lo. El contractualisme sorgeix en el moment en què es produeix un canvi de perspectiva: de la consideració de l'Estat com una cosa natural es passa a la certesa del seu caràcter convencional. Així, tant les lleis i normes socials com les institucions i els òrgans de poder es veuen com una creació humana que pot ser rebutjada o modificada.

Aquest grup de teories es caracteritza per sostenir que:

- Els individus són anteriors a l'Estat i fora d'ell posseeixen llibertats i drets naturals. Els individus són reals i l'Estat és una abstracció.
- L'Estat es constitueix per un "contracte social" realitzat entre els individus.
- El fi de l'Estat és millorar les deficiències de l'Estat de Naturalesa i els límits en l'exercici del poder vénen definits pel compliment de la finalitat de l'Estat.

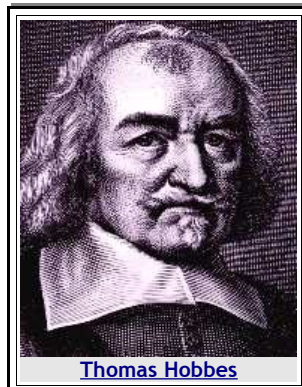
2.3.3.2.1 Teories contractualistes clàssiques

L'esquema seguit per les teories del contracte social dels SS. XVII i XVIII és el següent:

- Estat de naturalesa: els individus viuen fora de qualsevol tipus de societat organitzada i posseeixen uns drets "naturals".
- Contracte social: Amb l'objecte de millorar la vida de l'estat de naturalesa, els individus determinen renunciar als drets naturals per constituir-se en subjectes de drets civils. Aquest contracte no sols explica com s'origina l'Estat, sinó que a més pretén legitimar-lo.
- Estat: el resultat del contracte social serà un Estat amb un determinat sistema polític.

Els representants del contractualisme clàssic són, entre altres: Thomas Hobbes, John Locke i Jean Jacques Rousseau, les teories dels quals veurem a continuació.

El filòsof anglès **Thomas Hobbes** (1588-1679) estava convençut que era el primer en abordar els problemes de la societat i de l'Estat d'una manera científica, perquè emprà l'anomenat "mètode de composició genètica". La idea bàsica d'aquest mètode (que no és sinó una aplicació del mètode científic, en versió galileana, a l'àmbit de la filosofia política) és fer una "descomposició" racional de la societat, per tornar a "recompondre-la" de manera ordenada. Per a entendre bé aquest mètode podem fixar-nos en el següent text extret de la seua obra *De cive* :

Així com amb el rellotge, o amb qualsevol altre artefacte diminut, la matèria, la forma i el moviment de les rodes només poden ser ben conegudes si se les descomposa en les seues parts i s'examina cadascuna d'elles, per procedir a un estudi minuciós dels Estats i dels deures dels súbdits és necessari no descompondre'ls, sinó considerar-los com si ja estiguessen descompostos.

Així, doncs, de la mateixa manera que en el cas del rellotge cal considerar matèria, forma i moviment, en el cas de l'Estat cal procedir de forma anàloga i analitzar matèria, forma i poder. La matèria, o parts components de l'Estat, són els *homes* ; la forma que l'ha de constituir és el pacte social; el poder, per la seua banda, només és legítim quan l'exerceix un sobirà absolut. Hobbes es recolza en la seua teoria del contracte social per justificar l'absolutisme com forma de govern.

Hobbes concep l'*home* com un ser egoista. A l'estat de naturalesa tots els *homes* viuen lliures, sense cap tipus de limitació, només les fixades per les pròpies lleis de la naturalesa. A l'estat de naturalesa, els *homes* actuen moguts per dos principis: defensar la pròpia vida (autoconservar-se); i, satisfer els seus apetits naturals. En els animals, els apetits naturals busquen satisfer les seues necessitats, però l'*home* pot, mitjançant el seu enteniment, estendre les seues apetències a tot el que la seua imaginació considere plaent. I aquí és on està l'origen de tots els mals humans, perquè com no hi ha res que limite els seus desigs i passions, els *homes* s'enfronten contínuament, ja que han de lluitar per aconseguir recursos escassos, per defensar-se d'altres, i fins i tot per afirmar la seua superioritat davant dels altres. D'aquí que en l'estat de naturalesa, l'home siga un llop per l'home (*homo homini lupus*) i que l'estat de naturalesa siga una guerra de tots contra tots. En aquesta situació la vida humana és solitària, pobre, desagradable, brutal i curta.

Així descriu Hobbes l'estat de naturalesa a la seua obra *El Leviathan*. En aquest estat de naturalesa, les relacions humanes pacífiques semblen impossibles. Però la raó, que és la que excita les passions dels *homes* en fer-los imaginar plaers i apetències més enllà de les seues necessitats, també els porta a reflexionar sobre com millorar les seues condicions de vida. Per eixir d'aquesta guerra de tots contra tots, els *homes* fan un "pacte" o "contracte social", i constitueixen l'Estat. En què consisteix aquest "contracte social"? En que cada *home* per separat renuncia als seus drets naturals i els cedeix a un individu o assemblea, sempre i quan tots els altres *homes* facen el mateix. Així, els individus quedaran desproveïts dels seus drets naturals i el poder instaurat serà la font de tota legislació i de tot ordre, i no podrà ser qüestionat en les seues decisions, ja que de fer-ho, es trencaria el pacte, i els individus tornarien a l'estat de naturalesa. Atès que el poder instaurat no pot ser qüestionat, tampoc no se li poden establir límits externs per l'exercici del poder. La resistència al poder establert únicament està justificada quan aquest no puga garantir el fi per al qual va ser constituït, a saber: l'autoconservació de l'individu, val a dir el manteniment de l'ordre, la pau i la seguretat.

El filòsof anglès **John Locke** (1632-1704), en contra de la concepció absolutista de Hobbes, defensà la concepció liberal de l'Estat. Per a fonamentar l'existència de l'Estat, utilitzà les mateixes categories teòriques que Hobbes (estat de naturalesa, contracte social, estat civil), però les caracteritzà de manera diferent.

Els trets de l'**estat de naturalesa**, segons Locke, són:

- Els individus posseeixen uns drets naturals: el dret a la pròpia vida, a la llibertat i a la propietat privada.
- Els *homes* són éssers racionals, i per tant, lliures. La raó els serveix, entre altres coses, per conèixer els seus drets naturals.
- L'estat de naturalesa no és un estat de guerra, com sostenia Hobbes, sinó un estat en què els *homes*, guiats per la seua raó, conviuen en règim d'igualtat i llibertat. D'aquesta convivència sembla deduir-se l'existència d'una societat prèvia a l'Estat: la societat civil.

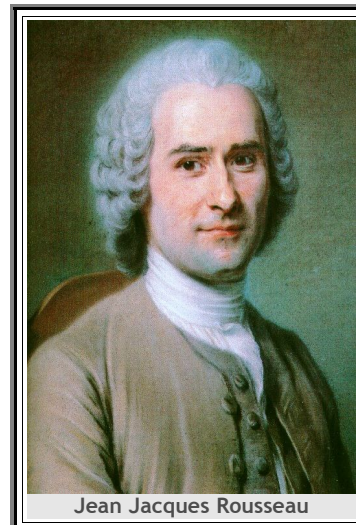

Per Locke, l'estat de naturalesa no té les connotacions negatives que tenia per Hobbes. Aleshores, per què els *homes* l'abandonen i constitueixen un Estat polític?

Segons Locke, tot sorgeix com conseqüència del dret de propietat: en un principi els *homes* portaven una vida molt senzilla. Posseïen uns pocs béns elementals que compartien entre si per facilitar la supervivència. Però a mesura que es desenvolupà la producció de béns aparegueren les desigualtats econòmiques i els interessos humans entraren en conflicte. Com a l'estat de naturalesa, cada *home* havia de castigar a qui violés els seus drets, cadascú era jutge de la seua pròpia causa. Aquesta fou la dificultat de la vida en l'estat de naturalesa. S'havia d'establir un poder imparcial que intervingués, amb lleis i poder coercitiu, cada vegada que els drets dels individus foren vulnerats.

Però en crear l'Estat, els individus no han de renunciar als seus drets naturals (tal com sostenia Hobbes), sinó que l'Estat és el garant d'aquests drets. Amb l'Estat els individus tindran garantida la propietat privada. L'Estat ha d'estar al servei dels individus: la seua funció és intercedir entre els interessos dels individus (aquest interessos seran gairebé sempre els econòmics). Per Locke, l'Estat és una millora i perfeccionament del "estat de naturalesa". És per açò que el contracte social ha de ser bilateral, perquè hi ha que posar-li límits a qui assumeix les cessions de poder fetes pels individus. Els individus cedeixen els seus drets a fer lleis, a jutjar i a castigar (és a dir, cedeixen els seus poders executiu, legislatiu i judicial) sempre que l'altra part contractant utilitze els poders que se'ls ha cedit per aconseguir que es complisca la finalitat del pacte o contracte: assegurar la vida, la llibertat i les propietats de cada individu. Fins a quin punt la societat civil concebuda per Locke ha d'obeir a l'Estat? Admet cap excepció? Segons la seua opinió, les lleis elaborades per l'Estat han de respectar-se sempre, a no ser que vagen manifestament contra els dictats de la raó o de déu.

Jean Jacques Rousseau (1712-1778), filòsof il·lustrat, critica durament la societat burgesa de la seua època i moltes de les idees acceptades en el seu temps sobre la civilització. En el [Discurs sobre l'origen i els fonaments de la desigualtat entre els homes](#), sosté que la societat és l'origen dels mals de *l'home* i la que el corromp. En la seua opinió, l'organització social moderna és tal que, en ella, *l'home* viu esclavitzat i alienat. En conseqüència, no és feliç. Quina és la causa d'aquesta situació? Per a Rousseau, un dels desencadenants que més clarament ha conduït a aquesta pèssima situació, és que els progressos en les ciències i en les arts no han vingut acompanyats de progressos morals. Les ciències i les arts, a més a més, contribueixen a fomentar la desigualtat entre els *homes* i a fer que, en les relacions d'uns amb altres, impere l'egoisme, la vanitat i la necessitat de domini. Altres factors que han intervingut en l'arrelament de les desigualtats són: l'establiment de la propietat privada (que ha generat una divisió entre rics i pobres); la institució de la magistratura (que ha donat lloc a poderosos i a dèbils); la transformació del poder legítim a poder arbitrari (de la que es segueix l'escissió de la societat en amos i esclaus). Davant d'aquesta situació, afavorida per la confiança cega en l'ideal del progrés, Rousseau pensa que és necessari modificar la societat actual sobre la base d'un contracte social que garantisca la pervivència de la major part de les característiques que *l'home* tenia en l'estat de naturalesa.

Jean Jacques Rousseau

Si *l'home* ha estat corromput per la societat, és necessari reflexionar sobre el “estat de naturalesa” de l'ésser humà. Hobbes véu en l'estat de naturalesa l'estat de guerra de tots contra tots. Locke véu una situació en què la racionalitat feia desitjable l'existència de l'Estat per preservar millor la vida, la llibertat i la propietat privada naturals. Ambdós filòsofs veien en el pacte o contracte el mitjà convencional per establir l'Estat, que en tot cas és presentat com una situació millor. Rousseau dissenteix d'alguns d'aquests plantejaments. Recorre a la hipòtesi de l'estat de naturalesa, però no la utilitza com una hipòtesi històrica, sinó com un “model” o ideal que serveix per jutjar el present: quants mals li han sobrevingut a *l'home* per la via de la societat? Per a Rousseau, la naturalesa és bona, l'Estat corromp. A l'Estat, *l'home* és esclau, està dominat pel poder del més fort. A l'estat de naturalesa, *l'home* era lliure, desitjós només de conservar la vida i de satisfer les seues necessitats naturals. A l'estat de naturalesa, *l'home* no necessita el treball per viure, tampoc la llar i ni el llenguatge; viu sense guerres, sense necessitar a ningú i sense el desig de fer mal. El gran avantatge de la vida a l'estat de naturalesa era la presència de la igualtat moral o política, no de la natural. El temps i la pròpia perfectibilitat dels *homes* els ha portat gradualment la necessitat d'establir vincles socials i, per tant, a eixir de l'estat natural *per algun funest atzar*. L'establiment de la propietat privada és el moment en què es trenca l'encant de l'estat natural. Una vegada introduïda la propietat privada, s'introdueix amb ella la desigualtat moral, i amb ambdues queda instituït l'Estat mitjançant el contracte social, que amb les seues lleis sanciona i perpetua la propietat privada i la divisió entre rics i pobres. Rousseau conclou que aquest tipus de desigualtat

és contrària al dret natural. El problema, per Rousseau, com exposa al *Contracte social*, és com aconseguir que el contracte no supose l'anul·lació de la llibertat que els *homes* tenien en l'estat de naturalesa, però com pot l'*home* romandre lliure si renuncia a la seua

llibertat? La resposta de Rousseau és que no hi ha contracte social possible sense l'existència d'una "voluntat general". Amb aquesta expressió al·ludeix a la imatge segons la qual el cos social, com persona moral que és, igual que tot individu, ha de posseir un ànima que l'anime, una "voluntat", que no pot ser sinó "general": l'interès comú, l'harmonia d'interessos, la "norma del que és just". Segons Rousseau, sotmetre's a la "voluntat general" és cedir tota la llibertat i drets personals als altres i rebre, a canvi, els drets i

la llibertat de tots els altres. El resultat d'aquest pacte és el poble sobirà, el conjunt de *ciutadans* que constitueixen el poder, la societat política o l'Estat. En aquest Estat, el *ciutadà* és lliure, perquè en sotmetre's lliurement a la voluntat general i a les seues lleis, en realitat s'obeeix a si mateix, a la seua pròpia voluntat.

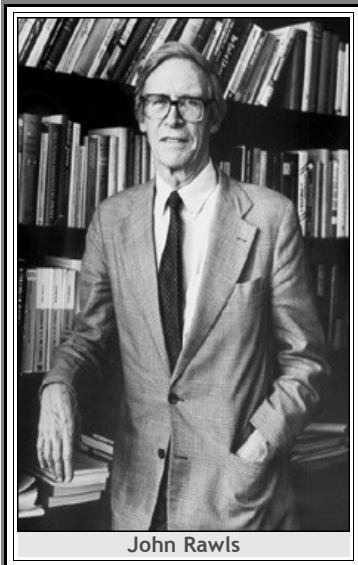
Aquí ja pot veure's l'orientació moral que Rousseau dona a la seua resposta: si l'*home* ha d'acceptar lleis, les úniques lleis que no sols no suprimeixen la llibertat, sinó que a més la fan possible, són les lleis morals, per tant, només acceptarà lleis morals, la qual cosa manifesta, a més, les arrels morals de l'Estat. El contracte es fa entre la comunitat i l'individu i viceversa. Quan el contracte és vulnerat, Rousseau entén que la insurrecció és legítima.

2.3.3.2.2 Teories neocontractualistes

El caràcter a-històric de les teories del contracte social i, sobretot, com ja esmentava Hume, la dificultat per fonamentar l'obligació personal de mantenir les promeses (que és la base de l'obligació política d'obeir al govern), constituïren esculls insalvables per al contractualisme clàssic. No obstant açò, en el segle XX, apareixen noves teories del contracte social, que, prescindeixen de tota base natural i subratllen el convencionalisme de tota classe d'obligacions, sense, per això, negar la seua utilitat de cara a promoure i garantir importants interessos humans.

Aquestes teories no pretenen determinar quin és l'origen de l'Estat, sinó establir quines condicions donaran legitimitat, justificació i fonamentació racional de l'ordre polític, del poder, i de les institucions socials. És a dir, pretenen justificar la permanència de l'Estat com poder públic que està per damunt d'individus lliures i iguals, en qui resideix en última instància la sobirania. Per a això recorren a "ficcions" com ara la *posició originària* de [John Rawls](#) i la *comunitat ideal de diàleg* de [Jürgen Habermas](#).

La **teoria de la justícia de Rawls**, ideològicament compromesa amb la defensa d'un liberalisme de signe progressista, pretén ser una superació del intuicionisme (concepció segons la qual l'única via de coneixement de la justícia és la intuïció) i, sobretot, de l'utilitarisme (la justícia depèn de les conseqüències de les accions o de les normes).

Rawls parteix d'una concepció de la societat com un *sistema de cooperació* entre persones lliures i iguals que persegueix la perfecta satisfacció dels interessos de tots i cadascú dels seus components. La qüestió és, llavors, trobar uns principis que maximitzen els avantatges de la col·laboració social i minimitzen els inevitables riscos i perjudicis derivats de la diversificació social, que contribuïsquen a plasmar, en la major i millor mesura possible, els vells ideals il·lustrats de la llibertat i la igualtat. Rawls pretén elaborar una teoria de la justícia que negue *que la pèrdua per alguns es convertisca en correcta pel fet que un bé major siga així compartit per altres*. Aquesta teoria es proposa justificar, basant-se en la teoria clàssica del contracte social (al què considera fonament moral de la societat), uns principis de justícia que puguin servir per

establir quan poden considerar-se justes certes normes, institucions socials, etc.

Segons Rawls una llei és legítima quan és conseqüència d'un pacte originari entre tots els membres de la societat. Aquest pacte està destinat a dissenyar una societat essencialment justa i igualitària. Per a assegurar la justícia social, és a dir, que les institucions i les normes promouen la igualtat entre *tots*, hauríem de poder pensar que aquestes han sorgit d'un pacte originari entre individus iguals i lliures. Aquest pacte ha de fer-se des de la total imparcialitat. Per a assegurar tal imparcialitat, recorre al concepte de “*vel de la ignorància*”.

La idea de contracte social remet a una “**posició original**” hipotètica, en la que un conjunt d'éssers humans, desproveïts d'interès els uns pels altres, es reuneixen per construir una societat en què a tots els contractants els resulte convenient viure. És a dir, els individus han d'establir les condicions sota les quals estan disposats a viure en societat, açò és, les normes de justícia que adoptarien. En aquesta situació, per assegurar l'existència de condicions d'imparcialitat i d'universalitat les quals permeten arribar a un consens en la determinació dels principis de justícia, introdueix el concepte del “**vel de la ignorància**” la funció del qual és que, abans de triar els principis de la justícia, es faci *tabula rasa* de tots els interessos particulars que afecten a les parts. Val a dir, qui es trobe en la posició original està privat de certs coneixements i posseeix una altra sèrie d'ells. No ha de saber: a) el lloc que ocuparà en la societat (si serà home o dona, pobre o ric, empresari o mà d'obra no qualificada); b) la seua sort en la distribució de capacitats naturals (intel·ligència, força física, etc.); c) les dades particulars del seu pla racional de vida; d) els traços especials de la seua psicologia (pessimisme, optimisme, etc.); e) les condicions de la seua societat: situació econòmica i política, nivell de civilització i cultura; a quina generació pertanyerà. Ha de saber: a) que la societat està subjecta a les condicions de la justícia, val a dir, a una sèrie de factors objectius i subjectius, que fan que la cooperació humana siga possible i necessària (les condicions objectives vénen donades pel fet que una pluralitat de persones ha de coexistir en un territori

geogràficament limitat, on els recursos naturals no són il·limitats, de manera que es fa necessària la cooperació; les condicions subjectives consisteixen que tals persones són aproximadament semblants en capacitat física i mental, són vulnerables als atacs de les altres i els seus plans de vida poden ser bloquejats per la força unida de les altres); b) els fets generals sobre la societat humana; c) els principis de l'economia política; d) les bases de l'organització social; e) les lleis de la psicologia humana.

Qui decideixen, conversen, dialoguen i contracten, amb vel de la ignorància, tenint en compte només els propis interessos (i en absència de tota classe d'empatia), semblen aconseguir acords relatius a la conveniència que ningú no gaudisca de majors privilegis, a fi d'assegurar-se unes condicions de vida el menys desfavorables possibles en el cas que la seua posició fora la pitjor situació imaginable. Tals acords pressuposen l'adopció d'una determinada regla per part dels qui es troben en la situació originària: la **regla *maximin***, que consisteix en maximitzar les exigències dels individus socialment més dèbils, és a dir, en procurar obtenir el millor en la pitjor situació concebible. En aquesta situació i tot seguint l'estratègia de la regla *maximin*, els individus trien dos principis:

- el principi d'igualtat: *Cada persona ha de tenir un dret igual al més ampli sistema total de llibertats bàsiques, compatible amb un sistema semblant de llibertat per tots, i*
- el principi de diferència: *Les desigualtats econòmiques i socials han de ser estructurades de manera que siguin per: a) major benefici dels menys avantatjats, d'acord amb un principi d'estalvi just, i b) unit a què els càrrecs i les funcions siguin assequibles a tots, baix condicions de justa igualtat d'oportunitats.*

El primer principi assegura el màxim de llibertat de cada persona, compatible amb el màxim de llibertat de totes les altres. El segon, tracta sobre la distribució de béns en la societat. I ens diu que les desigualtats econòmiques només es justifiquen quan resulten més beneficioses per tots que la igualtat; i que els individus accediran als distints càrrecs o posicions socials en igualtat de condicions. Després de deduir quins serien els principis bàsics que algú totalment imparcial triaria per legitimar un sistema legislatiu, defineix la **justícia** com la situació en la qual tots els valors socials fossin distribuïts igualitàriament, llevat que una distribució desigual beneficiés tots els membres de la societat. Rawls anomena aquest tipus de justícia, “justícia equitativa”. I considera que aquest concepte de justícia és superior al de l'utilitarisme.

El resultat buscat per Rawls és que ningú no admeta, per exemple, institucions i normes que permeten que les privacions d'algunes persones es compensen mitjançant un major bé per totes en general, ja que el fet que algunes hagen de tenir menys a fi que altres prosperen pot ser avantatjós, però no just. La justícia s'obtindrà aplicant la regla “maximin” en la resolució de conflictes sobre qüestions relatives a la llibertat, igualtat d'oportunitats, renda, riquesa, etc.

2.3.3.2.3 La crítica feminista: Carol Pateman: *El contracte sexual*

La filòsofa australiana [Carol Pateman](#) ha observat que l'àmbit teòric i acadèmic de la filosofia política convencionalment concentra el seu objecte d'estudi i investigació en el món masculí públic: el món universal de l'individualisme, els drets, el contracte, la raó, la llibertat, la igualtat, la imparcialitat i la ciutadania. Però, la filosofia política clàssica sí s'ocupà del tema del sexe. Amb l'excepció de Hobbes, sostingué que les dones mancaven naturalment dels atributs i de les capacitats dels "individus". Les dones no són individus, ni són part del contracte social a través del qual els homes transformen la seua llibertat natural en la seguretat de la llibertat civil. Els filòsofs polítics clàssics eren conscients que només els homes podien contractar i que les dones únicament podien entrar en un contracte particular: el matrimonial. Les dones són l'objecte del contracte. El contracte (sexual) és el vehicle mitjançant el qual els homes transformen el seu dret natural sobre la dona en la seguretat del dret civil patriarcal. D'aquesta manera, els teòrics clàssics del contracte, amb l'excepció de Hobbes, construïren la diferència sexual com diferència política, la diferència entre la llibertat natural dels homes i la subjecció natural de les dones. La diferència sexual és una diferència política, és la diferència entre llibertat i subjecció.

Nogensmenys, la filosofia política actual passa per alt tot açò, ho sostrau de la discussió en apel·lar a la neutralitat sexual, privilegia l'esfera pública, i ignora els resultats de la investigació feminista. En efecte, la filosofia política actual només s'ocupa de l'esfera pública, del món masculí. No sol reconèixer que aquesta guanya el seu significat en oposició a l'esfera privada (el món femení): el món de la particularitat, la subjecció natural, la desigualtat, l'emoció, l'amor, la parcialitat. Veu l'esfera privada com l'estat natural, com el fonament de la vida social i política i, per tant, no susceptible d'investigació teòrica. Ignora, o oculta, que ambdues esferes formen part d'una mateixa construcció. Açò és així perquè la filosofia política actual opera amb categories patriarcales.

Pateman sosté que la diferència sexual no és irrellevant com tampoc no ho és la subordinació de les dones, més bé el contrari: ambdues són centrals en la construcció de la filosofia política moderna. Al seu llibre [El contracte sexual](#) (1988) mostra com la teoria contractual clàssica ha estat construïda *dins de la divisió sexual entre les esferes pública i privada*. El contracte social és una pacte sexual-social que estableix la igualtat entre els homes i la diferència entre dones i homes. Les dones queden relegades a l'esfera privada, no són individus, no són ciutadanes, manquen de drets i llibertats; i, quan accedeixen al món públic ho fan com dones. A més a més, la teoria del contracte social, en afirmar que tots els homes naixen lliures i iguals en l'estat de naturalesa, justifica la subordinació de les dones. Per tant, el contracte social genera sempre relacions de dominació i subordinació. La diferència sexual marca la línia divisòria entre llibertat i subordinació. El contracte és el mitjà a través del qual es constitueix el patriarcat modern.

2.3.3.3 Teories anarquistes

Encara que ja hem tracta breument l'anarquisme com ideologia, ara el nomenem perquè és una teoria que advoca per l'abolició de l'Estat. Com ja hem vist, l'anarquisme rebutja l'estructuració política d'una societat i, sobretot, la necessitat d'un Estat per garantir l'ordre i la llibertat d'una societat. Sosté que hi ha mètodes més senzills i millors d'organitzar la societat humana. Per l'anarquisme i el socialisme, l'Estat és un obstacle pel progrés dels pobles i de la instauració de la justícia social; per tant, és una cosa a eliminar.

Actualment es distingeix entre anarquisme d'esquerres i anarquisme de dretes. De l'anarquisme d'esquerres ja hem tracta a l'apartat sobre les ideologies. L'anarquisme de dretes ve defensat pel neoliberalisme. Vol un Estat mínim o cap Estat. Sosté que la societat humana ideal estarà basada en el dret absolut a la propietat privada i es mantindrà unida per una cooperació voluntària basada en intercanvis econòmics, bé entre individus, bé entre corporacions de negocis xicotetes i grans. Demana que l'Estat no intervinga en les actuacions del capitalisme. Representants, entre altres: [Robert Nozick](#) i [Robert Paul Wolff](#).

2.3.4 Desobediència civil

Una de les formes de moralitzar les nostres democràcies és la [desobediència civil](#). Quan la justícia, o el bé comú, s'allunyen de "la política" i de la vida ciutadana, quan la participació política en els assumptes col·lectius es converteix en un camí ple d'obstacles, ¿és obligatori obeir unes lleis que es consideren moralment injustes?

La desobediència civil consisteix a posar de manifest la no obligatorietat d'obeir lleis injustes. Revela, doncs, un conflicte entre ètica i dret. La seua pràctica es caracteritza perquè:

- a) s'accepta el marc general de convivència que la comunitat política es dona a si mateixa;
- b) és no-violenta;
- c) s'accepten les penes legals que comporten les accions realitzades;
- d) està motivada per raons político-morals.

Per a John Rawls la desobediència civil (si manté una fidelitat absoluta al dret i és una apel·lació al sentit de la justícia de la majoria) és un recurs estabilitzador del sistema constitucional, ja que: primer, posa de manifest les injustícies (és a dir, la violació de drets) i, segon, col·labora en l'eradicació de les injustícies amb la seua denúncia. Així, eliminant els focus de tensió, es col·labora en el perfeccionament del sistema.

Per la seua banda Jürgen Habermas sosté que la desobediència civil és una via alternativa de participació en la vida política ja que contribueix a configurar d'una manera no-convencional la voluntat política col·lectiva; i atorga legitimitat a un Estat necessitat ella.

Bibliografia

- Aubet, María José. *Derechos humanos. Ética 4t ESO*. Eds. del Serbal. Barcelona, 1999
- Barceló, Alfons. "Economia i poder" en Àngel San Martín de. *Els espais de poder*. V Universitat d'Estiu a Gandia. 1988
- Bugarín Lago, Alejandro. *Filosofía 1* Ed. Everest. León, 1999
- Castro Noguiera, L, et alii. *Filosofía 1*. Ed. Espasa. Madrid, 2000
- Cejundo Córdoba, R. et alii. *Filosofía 1*. Ed. Edebé. Barcelona, 1999
- Cuesta, R. y Borja, J. V. *La obligación de obedecer las leyes, ¿puede tener excepciones?*. Unidad didáctica para Ética de 4º curso de la E.S.O.
- Díaz Díaz, Laura et alii. *Filosofía 1*. Ed. Donostiarra. San Sebastián. 1998
- Larrauri, Maite. "L'arqueologia de Michel Foucault" en Àngel San Martín de. *Els espais de poder*. V Universitat d'Estiu a Gandia. 1988
- Navarro Cordón, J.M. et alii *Filosofía 1*. Ed. Anaya. Barcelona, 2000
- Viquipèdia: "anarcosindicalisme".